

Cite: Pozniak, O. V. (2022). Migranty iz nevrehulovanyim statusom v Ukraini: sproba kil'kisnoyi otsinky [Irregular Migrants in Ukraine: Attempt at Quantitative Evaluation]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 1 (47), 55-69. <https://doi.org/10.15407/dse2022.01.055>



<https://doi.org/10.15407/dse2022.01.055>

УДК 331.742

JEL CLASSIFICATION: J15

О. В. ПОЗНЯК, канд. екон. наук, зав. сектору

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: olex_poznyak@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1323-3896

Scopus ID: 57195780028; 57189273845

МІГРАНТИ ІЗ НЕВРЕГУЛЬОВАНИМ СТАТУСОМ В УКРАЇНІ: СПРОБА КІЛЬКІСНОЇ ОЦІНКИ

Україна, як і багато інших країн, стикається з викликом оцінювання чисельності мігрантів із нерегульованим статусом на своїй території. За відсутності обґрунтованих оцінок державні органи не можуть чітко планувати заходи з протидії не-врегульованій міграції в державі, у т.ч. розробку програм з регуляризації. Крім того, відсутність якісного оцінювання також призводить до розповсюдження перебільшеної інформації про кількість мігрантів із нерегульованим статусом, сприяє поширенню неприязного ставлення до мігрантів, використанню проблематики нерегульованої міграції в політичній боротьбі. Метою статті є формування оцінки чисельності мігрантів (іноземних громадян та осіб без громадянства), які перебувають в Україні, не маючи на те законних підстав. Новизна дослідження полягає у створенні науково обґрунтованого алгоритму оцінювання чисельності мігрантів із нерегульованим статусом. Представлена оцінка спирається на дані офіційної статистики органів виконавчої влади України із використанням досягнень міжнародного досвіду та результатів опитувань, здійснених під час дослідження, реалізованого Міжнародною організацією з міграцій у 2020 р. Методи дослідження: аналіз документів — нормативно-правових актів, статистичних даних, матеріалів наукових досліджень; метод опитування; метод напівструктурованих інтерв'ю; соціологічні методи; система методів оцінки обсягів нерегульованої міграції (методи мультиплікації, коефіцієнтів, демографічний метод, метод повторного обліку, метод нарощування соціальних мереж тощо); порівняльний метод. Здійснено оцінку тенденцій нерегульованої міграції в Україні на основі офіційних даних. Встановлено, що в Україні спостерігається помітне зростання кількості виявлених Державною міграційною службою України мігрантів із нерегульованим статусом, збільшення кількості непропущених органами

Державної прикордонної служби потенційних мігрантів із нерегульованим статусом та тенденція до стабілізації чисельності затриманих за незаконне перетинання державного кордону. Запропоновано систему методів для оцінювання чисельності мігрантів із нерегульованим статусом, на основі її застосування встановлено, що відповідна чисельність в Україні на кінець 2019 р. становила від 37,7 до 60,9 тис. осіб. Розроблено алгоритм оцінювання чисельності мігрантів із нерегульованим статусом у наступні роки.

Ключові слова: міграція, нерегульована міграція, мігранти з нерегульованим статусом, міграційна політика.

Постановка проблеми, актуальність. Проблема нерегульованої міграції іноземців є досить гострою для України і має багатоаспектний характер. Контингент мігрантів із нерегульованим статусом доволі неоднорідний і складається з різних груп. До нього належать іноземці, які в'їхали / перебували в Україні цілком легально, однак втратили свій статус, наприклад, колишні студенти, які з різних причин припинили навчання або не виїхали з країни після його завершення; особи, які прибули в Україну нелегально або з використанням фальшивих документів; шукачі притулку, яким відмовлено у наданні статусу біженця / додаткового захисту і які використали всі можливі апеляційні процедури. Крім того, цей контингент населення є надзвичайно мінливим. Одні мігранти в'їжджають, інші виїжджають з країни, на їхню чисельність, як і на чисельність населення загалом, впливають демографічні чинники, а також випадки втрати / набуття того чи іншого статусу.

Запобігання нерегульованій міграції є важливою складовою міграційної політики. Хоча кількість мігрантів із нерегульованим статусом в Україні порівняно менша ніж в країнах ЄС, відсутність обґрунтованих оцінок їхньої чисельності призводить до розповсюдження перебільшеної інформації про кількість мігрантів із нерегульованим статусом, сприяє поширенню неприємного ставлення до мігрантів, використанню проблематики нерегульованої міграції в політичній боротьбі. Крім того, в таких умовах відповідні державні органи не можуть чітко планувати заходи з протидії нерегульованій міграції в державі, зокрема розробку програм з регуляризації.

У даному дослідженні терміни «мігрант з нерегульованим статусом», «нерегульована міграція» вживаються на позначення термінів «нелегальний мігрант», «незаконний мігрант», «нелегальна міграція», «незаконна міграція», які використовуються в законодавстві України, звітності державних органів та в їхніх публікаціях. Використання терміна «нерегульована міграція» відповідає практиці Міжнародної організації з міграції (МОМ) та міжнародним документам, зокрема Нью-Йоркській декларації щодо біженців і мігрантів [1] та Глобальному договору про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію [2]. Це пов'язано з тим, що вживання

прикметників «нелегальний», «незаконний» щодо мігрантів має негативну конотацію, поширює в суспільстві стереотипи, які призводять до дискримінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці накопичено достатній досвід оцінювання чисельності мігрантів із неврегульованим статусом, детальний огляд якого представлений у дослідженні О. Малиновської (O. Malynovska) [3]. При цьому, попри розмаїття підходів до вимірювання контингенту мігрантів із неврегульованим статусом, жодного універсального методу оцінки чисельності цієї категорії населення в світовій практиці не існує. Більш-менш вірогідна оцінка потребує комбінації різних підходів та використання вихідних даних різної природи. Більшість оцінок щодо неврегульованої міграції, які наводяться у науковій літературі, сформовано методом мультиплікації з використанням доступних даних щодо мігрантів із неврегульованим статусом, тобто затримань, видворень тощо. Дослідники припускають, що невідому величину можна обрахувати, виходячи із відомої її частини, якщо правильно визначити мультиплікатор, тобто множник, який відображає пропорційний зв'язок між величинами. Наприклад, для оцінки неврегульованого міграційного потоку найчастіше використовують пропорцію 1:2. Вона сформована американським вченим Д. Массеєм (D. Massey) на основі вивчення міграційних історій кількох тисяч мексиканців за 30-річний період. Дослідження показало, що на кожну спробу нелегального проникнення до США, викриту правоохоронцями, припадало дві, які були успішними [4]. Проте поповнення контингенту мігрантів із неврегульованим статусом відбувається не лише внаслідок нелегального в'їзду, а й через втрату мігрантами, які в'їхали законно, підстав для перебування в країні. На основі дослідження, проведеного Євростатом серед африканських мігрантів, було зроблено висновок, що чисельність мігрантів із неврегульованим статусом на 1/3 формується внаслідок нелегального в'їзду і на 2/3 — незаконного продовження перебування [5].

В Україні, на жаль, серйозних наукових досліджень неврегульованої міграції не проводилося. Наслідком такої ситуації стало тиражування без будь-яких наукових обґрунтувань інформації щодо кількості мігрантів із неврегульованим статусом, яка є очевидно завищеною, — від 700 тисяч [6] до 1,6 млн осіб [7].

Метою статті є формування оцінки чисельності мігрантів (іноземних громадян та осіб без громадянства), які перебувають в Україні, не маючи на те законних підстав. **Новизна** дослідження полягає у створенні науково обґрунтованого алгоритму оцінювання чисельності мігрантів із неврегульованим статусом. Стаття відображає результати дослідження, проведеного у 2020 р. колективом науковців (за участю автора) на запит Державної міграційної служби України в рамках проєкту «Підтримка управління міграцією і притулком в Україні» (IMMIS), реалізованого Міжнародною

організацією з міграції (МОМ) за фінансової підтримки Європейського Союзу [8] (далі — дослідження нерегульованої міграції 2020 р.). Оцінка чисельності мігрантів із нерегульованим статусом, що представлена у статті, здійснена автором особисто і спирається на дані офіційної статистики Державної служби статистики, Державної міграційної служби та Державної прикордонної служби із використанням досягнень міжнародного досвіду та результатів опитувань, отриманих під час дослідження МОМ.

Методи дослідження: аналіз документів — нормативно-правових актів, статистичних даних, матеріалів наукових досліджень; метод опитування; метод напівструктурованих інтерв'ю; метод включеного спостереження; метод фокус-груп; метод самореєстрації; система методів оцінки обсягів нерегульованої міграції (методи мультиплікації, коефіцієнтів, демографічний метод, метод повторного обліку, метод нарощування соціальних мереж тощо); порівняльний метод.

Виклад основного матеріалу. Офіційну інформацію щодо нерегульованої міграції в Україні надають відомства, до обов'язків яких належить запобігання цьому явищу, передусім Державна міграційна служба України (далі — ДМС) та Державна прикордонна служба України (далі — Держприкордонслужба). Відомча статистика, однак, фіксує не осіб, а вчинені адміністративні дії. Тобто, якщо одна й та сама особа впродовж звітного періоду не раз потрапляла до поля зору компетентних органів, відповідну кількість разів вона й була облікована.

ДМС здійснює облік мігрантів із нерегульованим статусом, виявлених на території України, рішень про скорочення строків перебування, скасування дозволів на імміграцію та посвідок на постійне і тимчасове проживання, про добровільне та примусове повернення, примусове видворення з України. У 2019 р. органами ДМС було виявлено 12,9 тис. мігрантів із нерегульованим статусом (рис. 1). Упродовж усього періоду, коли облік нерегульованої міграції ведеться ДМС (ця функція передана від МВС у 2012 р.), чисельність виявлень зростала, хоча й не досягла показників першого десятиліття 2000-х років, коли виявлення здійснювалися органами МВС (14—15 тис. осіб на рік у 2008—2010 рр.). Зокрема, у 2017 р., порівняно з попереднім роком, кількість виявлень збільшилася у півтора рази. В останні два роки щорічний темп приросту показника становив близько 15 %. Однак у 2020 р. кількість виявлених зменшилася більш ніж утричі у зв'язку з пандемією COVID-19 [9].

Держприкордонслужба фіксує чисельність мігрантів, затриманих при спробі незаконного перетину кордону, за порушення правил перебування іноземців в Україні, за порушення режиму в пунктах пропуску через кордон та за інші порушення, непропущених на територію України, а також переданих сусідніми державами відповідно до угод про реадмісію. Впродовж 2013—2019 рр. зафіксовано 8,2 тис. випадків затримання органами

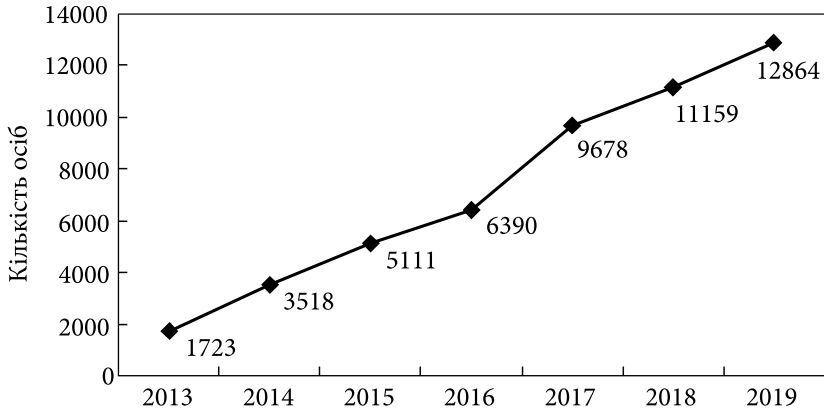


Рис. 1. Кількість мігрантів із нерегульованим статусом, виявлених органами ДМС України у 2013—2019 рр.
Джерело: ДМС України.

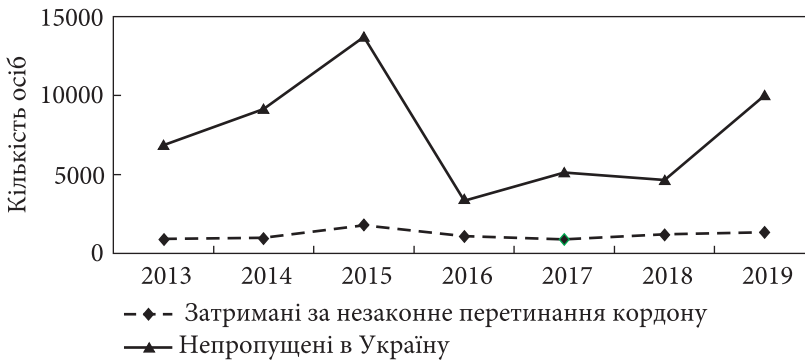


Рис. 2. Динаміка чисельності мігрантів із нерегульованим статусом, затриманих органами Держприкордонслужби України за незаконне перетинання державного кордону, та потенційних мігрантів з нерегульованим статусом, непропущених через державний кордон, 2013—2019 рр.
Джерело: Держприкордонслужба України.

прикордонної служби іноземців та осіб без громадянства за незаконне перетинання кордону та 52,8 тис. випадків непропуску в Україну потенційних мігрантів із нерегульованим статусом¹. Причому, якщо щорічна кількість перших значно зменшилася порівняно з показниками минулого десятиліття і демонструє тенденцію до стабілізації, то кількість других після помітного зменшення у 2016 р. знову почала зростати (рис. 2). Основною при-

¹ Показник стосується осіб, щодо яких Держприкордонслужбою використовується термін «потенційні нелегальні мігранти», в даному дослідженні стосовно того ж контингенту вживається термін «потенційні мігранти із нерегульованим статусом»; загальна кількість непропущених іноземців є більшою.

чиною непропуску в Україну є непідтвердження мети поїздки (7,7 тис. осіб або 77,4 % від загалу в 2019 р.), інші поширені причини — обмеження в'їзду/виїзду (за рішенням уповноважених органів України), недійсність документа, непідтвердження наявності фінансового забезпечення та перевищення терміну реєстрації (по 4,1—7,5 % від загалу). Затримані за незаконне перетинання кордону становили у 2019 р. 5,3 % усіх затриманих прикордонниками мігрантів із нерегульованим статусом (у 2018 р. — 35,5 %, у 2017 р. — 23,4 %), інші були затримані за порушення правил перебування іноземців в Україні та за інші правопорушення.

У 2020 р. у зв'язку з пандемією *COVID-19* інтенсивність перетинів державного кордону України іноземцями різко зменшилася, відповідно кількість мігрантів, затриманих при спробі незаконного перетину кордону, зменшилася проти 2019 р. майже на чверть, чисельність потенційних мігрантів із нерегульованим статусом, непропущених через державний кордон, — майже удвічі [10].

У 2013—2019 рр. основна частина мігрантів із нерегульованим статусом була затримана при спробі незаконного перетину кордонів з країнами ЄС під час руху з України. Найбільше затримань припадало на словацьку (28,8 %) та угорську (23,9 % від загалу) ділянки кордону. Серед ділянок кордону з країнами колишнього СРСР найбільше затримань зафіксовано на кордоні з Молдовою, причому переважно більшість порушників становили громадяни саме цієї країни. Водночас 58,6 % фактів непропуску потенційних мігрантів із нерегульованим статусом припадало на кордони з пострадянськими країнами (у т.ч. 32,0 % — на кордон з Російською Федерацією), ще 39,9 % — на повітряну ділянку кордону.

У рамках дослідження нерегульованої міграції 2020 р. здійснено опитування експертів (лідерів громад мігрантів, державних службовців, представників неурядових та міжнародних організацій (НУО та МО)), у т.ч. поштове опитування голів регіональних підрозділів ДМС, опитування мігрантів (безпосереднє інтерв'ювання та опитування у соціальних мережах), фокус-групова дискусія. Польові роботи були проведені у Києві, Харкові, Одесі, Мукачеві, Львові, Луцьку, Чернігові, а також у трьох пунктах тимчасового розміщення біженців (ПТРБ) та трьох пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні (ПТП). Внаслідок пандемії *COVID-19* та запровадження карантину в Україні більшість інтерв'ю було здійснено в онлайн-режимі, телефоном або із залученням помічників у регіонах. Основні результати дослідження викладені в аналітичному резюме [11].

Письмове опитування голів територіальних підрозділів ДМС охопило всі 24 регіональні управління. У ході опитування експертів проведено 52 інтерв'ю, у т.ч. з лідерами громад мігрантів — 18, з державними службовцями — 20, представниками НУО — 12, представниками МО — 2. Способом

безпосереднього інтерв'ювання опитано 84 мігранта, які є громадянами 29 країн Азії та Африки, а також колишнього СРСР. Опитування у соціальних мережах охопило 93 особи з 32 країн світу. Отримана інформація дала змогу оцінити низку параметрів неврегульованої міграції, котрі неможливо виявити за даними офіційної статистики.

Оцінювання чисельності мігрантів із неврегульованим статусом в Україні здійснюється в умовах 2019 р. і на основі застосування системи методів, кожен з яких включає кілька варіантів розрахунку. Основою для розрахунку є саме офіційні статистичні дані, результати опитування 2020 р. використовуються для визначення поправочних коефіцієнтів, які передбачається використовувати як для оцінки параметрів явища у 2019 р., так і при розробці алгоритму оцінювання чисельності мігрантів із неврегульованим статусом у наступні роки.

Перший метод спирається на відомості щодо чисельності мігрантів, які проживають в Україні на законних підставах, та на оціночних значеннях (за даними опитування) питомої ваги осіб, котрі не мають жодних підстав для перебування, серед усіх мігрантів. У загальному вигляді формула розрахунку чисельності шуканого контингенту має такий вигляд:

$$N = \frac{M_1 \cdot p_n}{(100\% - p_n)} \quad (1)$$

де N — чисельність мігрантів із неврегульованим статусом, M_1 — чисельність мігрантів, які проживають в Україні на законних підставах, p_n — питома вага (у %) мігрантів із неврегульованим статусом.

Іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах, включають такі категорії осіб:

- іммігранти, які перебувають на обліку;
- іноземці та особи без громадянства (ОБГ), які перебувають на тимчасовому обліку;
- біженці;
- особи, які потребують додаткового захисту;
- особи, які мають довідку про звернення за захистом.

Станом на кінець 2019 р. чисельність перших чотирьох перерахованих субконтингентів іноземців та ОБГ в Україні за даними ДМС становила відповідно 284,8, 133,1, 1,3 та 0,8 тис. осіб. На жаль, статистичний облік ДМС не надає інформацію про кількість осіб, які мають довідку про звернення за захистом, на конкретний момент часу, тому при оцінюванні чисельності цього субконтингенту будемо орієнтуватися на повідомлення співробітників Агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН), щодо кількості шукачів притулку, яких включено до бази даних організації. Таких нараховувалося 3,5 тис. осіб, отже, загальна чисельність мігрантів, які проживають в Україні на законних підставах, становить 423,5 тис. осіб.

Середні арифметичні та медіани валідних значень оцінок частки мігрантів із неврегульованим статусом, здійснених різними категоріями опитаних під час дослідження, наведені у табл. 1.

Для інтерпретації результатів слід мати на увазі, що мігранти та лідери громад мігрантів повідомляли лише про ситуацію серед своїх земляків, при цьому озвучена відповідь цілком може відображати небажання опитаних «виносити сміття з хати». Натомість державні службовці та представники НУО частіше мають справу з мігрантами із неврегульованим статусом або такими, що прагнуть його врегулювати, знаходяться в процедурі врегулювання статусу або мають проблеми з врегулюванням і продовженням статусу; водночас, наприклад, з іммігрантами ці категорії експертів стикаються рідко, що не може не призвести до завищених оцінок частки осіб із неврегульованим статусом серед мігрантів. Вибір середньої величини для узагальненої оцінки теж має свою специфіку: з одного боку, середня арифметична враховує думку усіх опитаних, але, з іншого боку, на неї сильно впливають крайні величини, що зазвичай є далекими від реалістичності оцінками — мова йде як про твердження про відсутність фактів неврегульованої міграції загалом, так і про оцінки на рівні 80—100 % від загалу. Медіана також практично не схильна від залежності від крайніх значень, однак, як показали обчислення, і вона може набувати нереальних величин — так, більшість учасників інтернет-опитування повідомили про відсутність осіб із неврегульованим статусом серед їхніх земляків, що визначило нульове значення медіани показників, при тому, що середнє арифметичне за рахунок низки різко завищених оцінок становило 10 %.

Аналіз розподілу відповідей респондентів показав наявність суттєвого розкиду даних: коефіцієнт варіації становить 112,9 % за підсумками опитування експертів, 119,8 — за підсумками анкетування мігрантів та 255,3 % — за підсумками опитування мігрантів у соцмережах. Це свідчить,

Таблиця 1. Частка мігрантів із неврегульованим статусом станом на кінець 2019 р. за даними опитувань різних категорій респондентів

Показник	Експерти				Мігранти	
	Усі експерти	Лідери громад мігрантів	Державні службовці	Представники НУО та МО	Опитані в рамках анкетування	Опитані в соціальних мережах
Середнє арифметичне	26,1	13,3	32,4	24,2	23,1	10,0
Медіана	10,0	5,0	16,3	15,0	10,0	0,0

Джерело: опитування експертів та мігрантів у рамках дослідження неврегульованої міграції, 2020 р.

що аналізовані сукупності є вкрай неоднорідними, відповідно значення середньої арифметичної не можуть розглядатися як типові.

У таких умовах використовуємо медіану і враховуємо чотири її значення: три — за даними опитування трьох окремих категорій експертів та одне — за результатами анкетування мігрантів (показник, отриманий в результаті опитування мігрантів у соцмережах, не беремо до уваги як явно хибний). Шукане значення частки мігрантів із неврегульованим статусом визначається як медіана для сукупності з чотирьох чисел (16,3 %, 15,0, 10,0 та 5,0 %) і становить 12,5 %. Відповідно формула (1) трансформується таким чином:

$$N = \frac{M_1 \cdot 12,5 \%}{87,5 \%}, \quad (2)$$

де N_1 — чисельність мігрантів із неврегульованим статусом за даним методом, M_1 — сумарна чисельність іммігрантів, які перебувають на обліку, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на тимчасовому обліку, біженців, осіб, які потребують додаткового захисту, та осіб, які мають довідку про звернення за захистом.

Згідно з розрахунками, чисельність мігрантів із неврегульованим статусом за першим методом оцінки становить **60,9 тис. осіб**.

Другий метод оцінки враховує наявні дані щодо виявлених мігрантів із неврегульованим статусом та оцінки респондентів щодо відсотка виявлених серед усіх мігрантів із неврегульованим статусом. Розрахунок чисельності шуканого контингенту здійснюється за формулою:

$$N_1 = \frac{N_r \cdot 100 \%}{p_r}, \quad (3)$$

де N — чисельність мігрантів із неврегульованим статусом, N_r — чисельність виявлених мігрантів із неврегульованим статусом, p_r — питома вага (у %) виявлених серед мігрантів із неврегульованим статусом.

У 2019 р. органами ДМС на території України було виявлено 12,9 тис. мігрантів із неврегульованим статусом, загалом за 5 років (2015—2019 рр.) — 45,2 тис. Зрозуміло, що використання будь-якої з цих величин для визначення чисельності контингенту виявлених мігрантів із неврегульованим статусом, які знаходяться в Україні на кінець 2019 р., буде некоректним — перша величина є явно заниженою через неврахування затриманих у попередні роки, друга — завищеною, оскільки частина цих осіб виїхали з України або, навпаки, врегулювала статус перебування, до того ж деякі особи могли бути затриманими двічі за п'ятирічний період. За свідченням анкетованих мігрантів, тривалість перебування у неврегульованій ситуації зазвичай не перевищує шести років, експерти, попри повідомлення про окремі випадки надзвичайно тривалого перебування окремих осіб у невре-

Таблиця 2. Частка виявлених серед мігрантів із неврегульованим статусом станом на кінець 2019 р. за даними опитувань різних категорій респондентів

Показник	Експерти				Мігранти
	Усі експерти	Лідери громад мігрантів	Державні службовці	Представники НУО та МО	
Середнє арифметичне	69,5	85,5	66,1	57,0	71,0
Медіана	80,0	97,0	70,0	57,0	80,0

Джерело: опитування експертів та мігрантів у рамках дослідження неврегульованої міграції, 2020 р.

гульованій ситуації (називалися терміни до 28 років), сходяться на думці, що основна частина мігрантів урегульовують свій статус перебування впродовж п'яти років. Якщо взяти кількість осіб, затриманих 4 роки тому, з коефіцієнтом 0,2, осіб, затриманих 3, 2 та 1 рік тому — відповідно з коефіцієнтами 0,4, 0,6 та 0,8, а затриманих у році, для якого здійснюється оцінка, — в повному обсязі, просумувати і з отриманої суми вирахувати 15 % на вірогідність повторного обліку², чисельність контингенту виявлених мігрантів із неврегульованим статусом, які знаходяться в Україні на кінець 2019 р., можна оцінити у 26,5 тис. осіб.

У табл. 2 наведені середні арифметичні та медіани валідних значень оцінок частки виявлених серед мігрантів із неврегульованим статусом за даними опитування різних категорій респондентів (учасникам інтернет-опитування відповідне запитання не ставилося).

Коефіцієнт варіації показника за підсумками опитування експертів становить 36,7 %, за підсумками анкетування мігрантів — 38,8 %. Ці величини вищі за критерій однорідності сукупності (33,0 %), однак перевищення є невеликим. Це дає змогу відмовитися від оцінок на основі медіани і взяти лише середні арифметичні по мігрантах та експертах. Якщо брати до уваги два значення — загальний показник за даними опитування експертів та показник за результатами анкетування мігрантів, то середня між ними становитиме 70,3 %. Якщо ж враховувати замість одного три окремі показники для різних категорій експертів, то середня з чотирьох значень становитиме 69,9 %. Тому вважаємо за доцільне прийняти шукану величину частки виявлених серед мігрантів із неврегульованим статусом у 70,0 %.

Виходячи з викладеного вище, формула (3) трансформується таким чином

$$N_2 = \frac{N_r^t + N_r^{t-1} \cdot 0,8 + N_r^{t-2} \cdot 0,6 + N_r^{t-3} \cdot 0,4 + N_r^{t-4} \cdot 0,2}{70\%} \cdot 0,85 \cdot 100 \% \quad (4)$$

² Авторська оцінка на основі аналізу міжнародного досвіду оцінювання неврегульованої міграції та інтерв'ю з представниками ДМС.

де N_2 — чисельність мігрантів із нерегульованим статусом за даним методом, N_r^t — чисельність виявлених органами ДМС мігрантів із нерегульованим статусом у поточному році, N_r^{t-1} — чисельність виявлених органами ДМС мігрантів із нерегульованим статусом у попередньому році, N_r^{t-2} — чисельність виявлених органами ДМС мігрантів із нерегульованим статусом два роки тому, N_r^{t-3} — чисельність виявлених органами ДМС мігрантів із нерегульованим статусом три роки тому, N_r^{t-4} — чисельність виявлених органами ДМС мігрантів із нерегульованим статусом чотири роки тому.

За розрахунками за даним методом оцінки, чисельність мігрантів із нерегульованим статусом становить **37,7 тис. осіб**.

Третій метод спирається на відомості щодо чисельності затриманих за незаконний перетин кордону на в'їзді в країну, а також оцінок щодо рівня успішності спроб такого перетину та щодо частки осіб, які потрапили в країну шляхом незаконного перетину кордону, серед усіх мігрантів із нерегульованим статусом. У загальному вигляді формула розрахунку чисельності шуканого контингенту буде такою:

$$N = \frac{N_d \cdot K_s \cdot 100 \%}{p_c}, \quad (5)$$

де N — чисельність мігрантів із нерегульованим статусом, N_d — чисельність затриманих при спробі нелегального перетину кордону на в'їзді в Україну, K_s — кількість успішних спроб нелегального перетину кордону в розрахунку на одну неуспішну спробу, p_c — питома вага (у %) осіб, які нелегально перетнули кордон, серед мігрантів із нерегульованим статусом.

У міжнародній практиці найчастіше використовуються коефіцієнти $K_s=2$ та $p_c=1/3$ (33,3 %) [3]. За результатами здійсненого в ході дослідження опитування мігрантів середня арифметична з валідних відповідей на питання про відсоток успішних спроб нелегального проникнення в Україну становила 65,0 % (що відповідає величині $K_s=1,9$), опитані лідери громад мігрантів та представники НУО сходяться на думці, що відсоток успішних спроб перетину кордону на в'їзді перевищує 60,0 % (K_s трохи більше 1,5) і тільки державні службовці переконані, що лише 34,6 % спроб є успішними ($K_s=0,5$). Серед останніх найнижчі оцінки надають представники Держприкордонслужби, які, порівняно з іншими експертами, з більшим оптимізмом оцінюють успішність діяльності своїх колег із затримання порушників кордону. За повідомленнями самих мігрантів, 35,5 % їхніх знайомих, щодо яких респонденти надали інформацію, потрапили в Україну шляхом нелегального перетину кордону, особливо часто про це повідомляли представники Шрі-Ланки, Сомалі та низки інших африканських країн, а також Бангладеш.

Що стосується частки осіб, які нелегально перетнули кордон, серед мігрантів із неврегульованим статусом, то за даними опитування експертів, вона становить 20,0 % (найвищі оцінки дають представники міжнародних та неурядових організацій, найнижчі — державні службовці), а за даними опитування мігрантів — 51,5 % (такий високий показник частково пояснюється надмірним представництвом мігрантів із неврегульованим статусом та тих, хто має проблеми з урегулюванням, у сукупності опитаних). Міжнародна пропорція (33,3 %) приблизно відповідає середньому з двох показників. Тому для розрахунків за представленим методом видається доцільним використати саме міжнародні пропорції, як більш установлені величини, тим більше, що вони достатньою мірою відповідають результатам, отриманим у ході опитувань.

Упродовж 2019 р. на ділянках кордону з країнами СНД органами Держприкордонслужби за незаконний перетин кордону було затримано 316 осіб, загалом за останні п'ять років — 1203 особи, не пропущено потенційних мігрантів із неврегульованим статусом — відповідно 4202 та 20 031 особа. На кордоні з країнами ЄС мова йде переважно про нелегальний в'їзд мігрантів з України, а застосування коефіцієнтів успішності нелегального в'їзду для перетину повітряної ділянки кордону навряд чи має сенс. Якщо врахувати осіб, затриманих / непропущених у поточному році у повному обсязі, затриманих / непропущених у попередньому році — з коефіцієнтом 0,8, затриманих / непропущених 2, 3 та 4 роки тому — відповідно з коефіцієнтами 0,6, 0,4 та 0,2 (користуючись принципом поступового урегулювання мігрантами свого статусу або вибуття з України упродовж п'яти років, аналогічно до розрахунків за другим методом), отримуємо умовну чисельність контингенту у трохи більше як 10,0 тис. осіб.

Для розрахунків використовуємо модифікований варіант формули (5)

$$N_3 = 2 \cdot (N_d^t + N_d^{t-1} \cdot 0,8 + N_d^{t-2} \cdot 0,6 + N_d^{t-3} \cdot 0,4 + N_d^{t-4} \cdot 0,2) \cdot 3, \quad (6)$$

де N_3 — чисельність мігрантів із неврегульованим статусом за даним методом, N_d^t — чисельність затриманих органами Держприкордонслужби за незаконний перетин кордону мігрантів із неврегульованим статусом та непропущених через державний кордон потенційних мігрантів із неврегульованим статусом на ділянках кордону з країнами СНД у поточному році, N_d^{t-1} — аналогічний показник у попередньому році, N_d^{t-2} — аналогічний показник два роки тому, N_d^{t-3} — аналогічний показник три роки тому, N_d^{t-4} — аналогічний показник чотири роки тому.

За розрахунками згідно з формулою (6) отримуємо оціночну чисельність мігрантів із неврегульованим статусом в Україні у **60,1 тис. осіб**, що майже збігається з результатами розрахунків за першим методом.

У ході дослідження був апробований також **четвертий, демографічний метод**, який полягає в оцінці загальної чисельності мігрантів на

основі відомостей про їхній внесок у відтворення населення (народжуваність та/або смертність) і відрахуванні з отриманого результату чисельності мігрантів, які мешкають у країні на законних підставах. Цей метод загалом є перспективним, однак відповідні розрахунки можуть бути здійснені лише після проведення наступного Всеукраїнського перепису населення та підбиття його підсумків.

Отже, на основі застосування трьох методів оцінки можна стверджувати, що чисельність мігрантів із нерегульованим статусом в Україні на кінець 2019 р. становила **від 37,7 до 60,9 тис. осіб.**

Алгоритм оцінювання чисельності мігрантів із нерегульованим статусом у наступні роки включає розрахунки за трьома представленими методами згідно з формулами (2), (4) та (6) з наступною інтерпретацією результатів: «Чисельність мігрантів із нерегульованим статусом в Україні, за оцінками, становить від [мінімальне з трьох отриманих значень] до [максимальне з трьох отриманих значень]».

Висновки. Аналіз адміністративних даних показав, що в Україні спостерігається помітне зростання кількості виявлених ДМС мігрантів із нерегульованим статусом, збільшення кількості непропущених органами Держприкордонслужби потенційних мігрантів із нерегульованим статусом та тенденція до стабілізації чисельності затриманих за незаконне перетинання державного кордону. Загальна кількість затриманих обома відомствами фактичних мігрантів із нерегульованим статусом перевищила у 2019 р. 14 тис. осіб, потенційних виявлено понад 10 тис. осіб. При цьому відомча статистика не охоплює осіб, яким вдалося уникнути виявлення, схильна до повторного обліку і включає надто обмежене коло соціально-демографічних характеристик даного контингенту мігрантів.

Дослідження нерегульованої міграції 2020 р. сприяло усунути прогалини інформаційного забезпечення аналізу цієї складової міграційного руху і вперше отримати обґрунтовані оцінки чисельності іноземців, які проживають в Україні без будь-яких правових підстав. За його результатами та з урахуванням міжнародного досвіду проведення аналогічних робіт, було розроблено кілька методів оцінювання чисельності контингенту мігрантів із нерегульованим статусом в Україні. Здійснені розрахунки дали змогу дійти висновку, що чисельність мігрантів із нерегульованим статусом, які перебували в Україні на кінець 2019 р., могла становити **від 37,7 до 60,9 тис. осіб.** Отже, результати оцінювання спростовують міф про значні обсяги нерегульованої міграції в Україні.

Для усвідомлення обсягів незаконної міграції в Україні та вироблення необхідних заходів із запобігання цьому негативному явищу бажано здійснювати наукові дослідження цієї проблеми на систематичній основі, зокрема з метою періодичного (принаймні раз на 5 років) уточнення поправочних коефіцієнтів методики розрахунку обсягів нерегульованої міграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Resolution adopted by the General Assembly on 19 September 2016. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/71/1 (дата звернення: 12.10.2021).
2. Межправительственная конференция для принятия глобального договора о безопасной, упорядоченной и легальной миграции. URL: <http://undocs.org/ru/A/CONF.231/3> (дата звернення: 19.10.2021).
3. Малиновська О. А. Методи оцінювання чисельності мігрантів з неурегульованим статусом і можливості їх застосування в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 1 (39). С. 33—46. <https://doi.org/10.15407/dse2020.01.033>
4. Towards Harmonised European Statistics on International Migration / Ed. by M. Poulain, N. Perrin, A. Singleton. Louvain: UCL Presses, 2006.
5. Jandl M., Vogel D., Iglicka K. Report on methodological issues. URL: http://irregular-migration.net/typo3_upload/groups/31/4.Background_Information/4.1.Methodology/Methodological_Issues_Clandestino_Report__Nov09_2.pdf (дата звернення: 03.03.2021).
6. Кресіна І., Стойко О. Нелегальна міграція: проблеми протидії та правового регулювання. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3.
7. Migration and Remittances. Eastern Europe and the Former Soviet Union / Ed. by Ali Mansoor, Bryce Quikkin. World Bank, 2006.
8. Дослідження МОМ проливає світло на неврегульовану міграцію в Україні. / Офіційний сайт Представництва МОМ в Україні. URL: <https://www.iom.org.ua/ua/doslidzhennya-mom-prolyvaye-svitlo-na-nevregulovanu-migraciyu-v-ukrayini> (дата звернення: 18.08.2021).
9. Показники діяльності ДМС за 2020 р. Офіційний сайт Державної міграційної служби України. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2020_12.pdf (дата звернення: 21.10.2021).
10. Загальні результати діяльності Держприкордонслужби. 2020. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/upload/%D0%A0ez%20%D0%9E%D0%A1%D0%94.pdf> (дата звернення: 21.10.2021).
11. Мігранти з неврегульованим статусом в Україні. Аналітичне резюме. Київ, Представництво МОМ в Україні, 2020. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/irregular_migrants_in_ukraine_ukr_0.pdf (дата звернення: 17.09.2021).

REFERENCES

1. Resolution adopted by the General Assembly on 19 September 2016. (2016). United Nations. https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/71/1
2. Intergovernmental Conference for the Adoption of a Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (2018). United Nations. <http://undocs.org/ru/A/CONF.231/3> [in Russian].
3. Malynovska, O. (2020) Methods for estimating the number of migrants with unregulated status and the possibility of their application in Ukraine. *Demography and Social Economy*, 1 (39), 33-46. <https://doi.org/10.15407/dse2020.01.033> [in Ukrainian].
4. Poulain, M., Perrin, N., & Singleton, A. (Eds.). (2006). Towards Harmonised European Statistics on International Migration. - Louvain: UCL Presses.
5. Jandl, M., Vogel, D., & Iglicka, K. (2008). Report on methodological issues. http://irregular-migration.net/typo3_upload/groups/31/4.Background_Information/4.1.Methodology/Methodological_Issues_Clandestino_Report__Nov09_2.pdf
6. Kresina, I., & Stoyko, O. (2009). Illegal migration: problems of counteraction and legal regulation. *Political management*, 3 [in Ukrainian].
7. Mansoor, Ali, & Quikkin, Bryce. (2006). Migration and Remittances. Eastern Europe and the Former Soviet Union. World Bank.

8. The IOM study sheds light on unregulated migration in Ukraine (2020). IOM Mission in Ukraine. <https://www.iom.org.ua/ua/doslidzhennya-mom-prolyvaye-svitlo-na-nevregulovanu-migraciyu-v-ukrayini> [in Ukrainian].
9. SMS performance indicators for 2020 (2020). State Migration Service of Ukraine. https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2020_12.pdf [in Ukrainian].
10. General results of the State Border Guard Service. 2020 (2020). State Border Guard Service of Ukraine. https://dpsu.gov.ua/upload/%D0%A0ezytati_%D0%9E%D0%A1%D0%94.pdf [in Ukrainian].
11. Migrants with unregulated status in Ukraine. Analytical summary (2020). IOM Mission in Ukraine. https://iom.org.ua/sites/default/files/irregular_migrants_in_ukraine_ukr_0.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 01.12.2021

O. V. Pozniak, PhD (Economics), Head of Sector
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenko, 60
E-mail: olex_poznyak@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1323-3896
Scopus ID: 57195780028; 57189273845

IRREGULAR MIGRANTS IN UKRAINE: ATTEMPT AT QUANTITATIVE EVALUATION

Ukraine is in a similar position to many other countries in the world in regards to the challenges in accurately estimating migrants irregularly staying in the country. The lack of reliable estimates has for a long time prevented the government authorities from planning an adequate response to irregular migration in the country, including the development of regularisation programmes. Furthermore, the lack of reliable estimates also results in the replication of obviously exaggerated information on the number of irregular migrants, promotes the spread of migrant-related phobias and allows for irregular migration to be misused in political dialogue. The purpose of the article is to form an estimate of the number of migrants (foreign citizens and stateless persons) staying in Ukraine without legal grounds. The novelty of the study lies in the creation of a scientifically sound algorithm for estimating the number of migrants with unregulated status. The presented assessment is based on the data of official statistics of the state executive authorities of Ukraine using the achievements of international experience and the results of surveys conducted during the study realized by the International Organization for Migration in 2020. Research methods: analysis of documents - regulations, statistics, research materials; sociological methods; system of methods for estimating the volume of unregulated migration (methods of multiplication, coefficients, demographic method, method of re-accounting, method of building social networks, etc.); comparative method.

An assessment of unregulated migration trends in Ukraine is made on the basis of official data. It is established that in Ukraine there is a significant increase in the number of detected migrants with unregulated status by the State Migration Service of Ukraine, an increase in the number of potential migrants with unregulated status who were denied entry by the State Border Guard Service and a tendency to stabilization in the number of detainees. A system of methods for estimating the number of migrants with unregulated status is proposed, and, based on its application, it is established that the corresponding number in Ukraine at the end of 2019 ranged from 37.7 to 60.9 thousand people. An algorithm for estimating the number of migrants with unregulated status in the coming years is developed.

Keywords: migration, unregulated migration, migrants with unregulated status, migration policy.